

Még nem dőlt el semmi: határok nélküli világ, helyi korlátokkal

Tanulmányukban a szerzők a globalizációról folyó globális diskurzus tévútjaira mutatnak rá. Hangsúlyozzák, hogy a globalizáció nem egyirányú befo gadást jelent, hanem nyitott folyamat. A szent, a jó és a fontos fogalmai nem válnak mindenütt azonossá. Sőt, ellenkező irányú hatások is tapasztalhatók, és ezek erősödhetnek, gyarapodhatnak is, különösen a tudástársadalmakban, ahol az információ bővített újratermelése folyik. Gondolatmenetük végén a szerzők a globalizáció pozitív vonásairól és lehetőségeiről ejtenek szót, sorra véve a globalizáció gazdasági (ezen belül politikai és technológiai), kulturális (elsősorban tudományos) és ökológiai dimenzióit.

Szerzői információ:

Nico Stehr

A karlsruhei kutatóközpont tudományos főmunkatársa és a vancouveri University of British Columbia „fenntartható fejlődési intézetének” munkatársa, s részt vesz az esseni kultúrakutató központ tevékenységében is. Az elmúlt évtizedben a Bécsi Egyetemen, ezt megelőzően pedig a kanadai Edmontonban a University of Alberta szociológiai fakultásán oktatott. A Canadian Journal of Sociology címu folyóirat szerkesztője. Számos könyve jelent meg a tudástársadalomról, a modern társadalmak kormányzati és gazdasági kérdéseiről, törekénységéről és kockázatairól, a tudás és a gazdasági élet összefüggéseiről, továbbá tudománypolitikai és tudományszervezési kérdésekről (Knowledge Societies; Governing Modern Societies; Economic Life in the Modern Age; The Fragility of Modern Societies: Knowledge and Risk in the Information Age; Knowledge and Economic Conduct: The Social Foundations of the Modern Economy; Wissenspolitik and The Governance of Knowledge).

Hermann Strasser

A New York-i Fordham Egyetemen szerzett doktorátust, majd az Oklahomai Egyetemen, a Bécsi Egyetemen, később pedig a Duisburg-Esseni Egyetem tanított szociológiát. Tudományos munkásságának középpontjában a szociológiai elméletek szerkezeti felépítése, valamint a társadalmi változások és a társadalmi egyenlőtlenség elemzése áll. Számos könyv és száznál több szociológiai témájú tudományos közlemény szerzője. Témái között a társadalmi változások elméleti kérdései, a társadalmi hierarchiák, a modern társadalmak és a globalizáció kérdései szerepelnek (The Normative Structure of Sociology, Introduction to Theories of Social Change, Die Analyse sozialer Ungleichheit, Ende der Klassengesellschaft?, Change and Strain in Social Hierarchies, Cocas Fluch, Modern Germany, Globalisierungswelten, ICHs: Individualisierung als Programm und Problem der modernen Gesellschaft).

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Stehr, Nico, Hermann Strasser. „Még nem dőlt el semmi: határok nélküli világ, helyi korlátokkal”. *Információs Társadalom* III, 3–4. szám (2003): 97–104.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.III.2003.3-4.5>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Nico Stehr, Hermann Strasser

Még nem dőlt el semmi: határok nélküli világ, helyi korlátokkal

A globalizációval járó kockázatokat egyesek gyakran eltúlozzák, a benne rejlő lehetőségeket azonban nem ismerik fel teljes egészében. Éppen ezért megállapíthatjuk: a globalizáció kimenetelét illetően még nem dőlt el semmi. Támogatói és ellenzői egyformán meg vannak győződve arról, hogy a globalizáció társadalmunkat érintő következményei már visszafordíthatatlanok, kikerülhetetlenek, és mindnyájunk életét alapvetően megváltoztatják.

A történelemben már számos alkalommal volt példa arra, hogy előrejelzéseink a jövőről, amelynek eseményei – bizonyos jelek alapján – kényszerűen bekövetkezőnek ígértek, gyakran téves, vagy legalábbis önmagukat megsemmisítő jóslatoknak bizonyultak.

1. A nem egy időben történő dolgok egyidejűvé válásának buktatói

Mégsem mondunk le arról, hogy a globalizáció folyamatáról és jövőbeli hatásairól alkotott nézeteinket kifejezzük. Még mielőtt vizsgálatunk eredményeit ismertetnénk, módszertani szempontból fontosnak tartjuk, hogy szóljunk egy valódi nyelvi problémáról, nevezetesen arról, hogy egyes társadalmi jelenségek hétköznapi, illetve társadalomtudományi értelmezése gyakran ütközik olyan akadályokba, amelyeket a *nem egy időben történő dolgok egyidejűvé válásával* és egyes társadalmi folyamatok *diszkurzív ábrázolásával* kapcsolatos problémák jelentenek.

A társadalmunkban zajló folyamatok elemzése elkerülhetetlen, funkciójuk azonban még nem tisztázott. Ennek az okát abban látjuk, hogy vizsgálataink erősen kötődnek a nem egy időben történő dolgok egyidejűvé válásának jelenségéhez. Nézzünk erre két történelmi példát, amelyek a globalizáció folyamatának jelenkori kutatása szempontjából is lényegesek lehetnek:

1. Az emberiség történetében nagyon sokáig egy nap járőföld jelentette a maximálisan bejárható távolságot, sokak számára akkoriban ez jelentette az egész világot.
2. 1347-ben Konstantinápolyon keresztül egy olyan vírus került be Európába, amely a lakosságnak feltehetően több mint a felét pusztította el néhány hónap leforgása alatt.

A pestis elterjedése egy nagy kiterjedésű régióban és az akkor élt emberek látókörének és lehetőségeinek korlátozottsága azt a tézist támasztják alá, miszerint „az emberek dolgai (mind a mai napig) valahogyan összefüggnek egymással.” (Niklas Luhmann),

ám ugyanakkor ellent is mondanak ennek az állításnak. A történelemből vett példáink rámutatnak arra, hogy az emberi társadalmak összeolvadása egységes világtársadalommá nemcsak a jelenkorra jellemző. Egyéb példákat is vehetünk a régmúltból: az antik Róma olyan, a későbbi Európa gyarmatosító törekvéseihez hasonlítható gazdasági és kulturális integrációt hajtott végre – kétségkívül erőszakos eszközökkel – melynek segítségével biztosította a világ feletti uralmát, és ugyanakkor a nemzetközi kapitalizmus alapjait is lefektette, ezáltal pedig kiterjesztette a gazdasági termelést az egész világra.

Az egyébként időbeli eltéréssel lezajló folyamatok egyidejűvé válása a történelmi időkben és a jelenkorban is azért jelent problémát, mert mindig akadnak olyan szereplők, akik – eléggé el nem ítélnélhető módon – erőltetik a globalizáció előretörését. Ha valakinek az érvelését a kiegyensúlyozottság jellemzi, ez unalmasnak hat és érdektelenségre utal. A semlegesség talán a határozatlanság, vagy esetleg a hiányzó bátorság jele?

Célunk az, hogy az egymással szemben ható tendenciákat úgy mutassuk be, hogy a globalizációban rejlő lehetőségek mellett annak árnyoldalait is felvillantsuk. Ez a kétösség azt a nézetet támasztja alá, miszerint az egységes világtársadalom kialakulása *nem* valamilyen egyszerű, egydimenziós folyamat eredménye lesz. Igaz, hogy a híradástechnika és a szállítási technológia legújabb kori fejlődésének eredményeként jelentősen lecsökkentek a csoportok és az egyének közötti távolságok, de az egyes régiók, városok és falvak közti távolságok továbbra is fennállnak. Annak ellenére, hogy a világ egyre inkább kinyílik, minek folytán a tőke és a munka, a stílusirányzatok és az árucikkek sokkal gyorsabban járnak be a világot, annak a megítélésében, hogy mi számít szentnek, jónak és fontosnak, a világ igencsak megosztott, és még sokáig az is marad. Gondoljunk csak az irodalmi nyelv és az egyes dialektusok közötti különbségekre, vagy az eltérő ünneplési és étkezési szokásokra, amelyekhez a jövőben is szenvedélyesen ragaszkodni fogunk.

Elsőként ismerkedjünk meg a globalizáció gondolatával foglalkozó, de ma már elvultnak számító nézetek nem éppen tanulságok nélküli sorsával. Ezt követően kitérünk a globalizáció komplex folyamatának mindenhol egyformán lezajló szakaszaira, végül pedig újból foglalkozni fogunk a globalizáció kockázataival és előnyeivel.

2. Tömegettársadalom, modernizáció és racionalizáció

A tömegettársadalom kialakulása, illetve a modernizáció és a racionalizáció esetében olyan többlépcsős, *kétirányú* folyamatról van szó, melynek végeredményeként jön létre a világtársadalom. Ez az át nem gondolt kényszerhatás és a különböző társadalmi változások túl gyors lezáródása – több tanulmány szerint – a globalizációhoz vezet. Ez olyan, mint egy szeretett családtagunk elvesztésekor elhangzó vigasztalás: A múlt nem halt meg, sőt még csak el sem múlt igazán.

Az elmúlt 50 évben nem volt hiány olyan polémiákban, amelyek a már fennálló tömegettársadalomban rejlő veszélyekre és az azért fizetendő árra hívták fel a figyelmet. E viták szerint a tömegettársadalmat homogén összetételű néptömeg alkotja, melynek szociális kapcsolatait fejletlenek. Ezt az állapotot legalálójában David Riesman metaforája, a „magányos tömeg” fejezi ki. A nemzeti szocializmus, a fasiszmus és a kommunizmus hatalomra kerülésének és erőszakos uralmának lehetőségét is ilyen jellegű társadalom teremthette meg, ám a jelenkori demokratikus intézmények törékenységének okai is itt keresendők.

A tömegtársadalom fejlődésének irányát a tömegkommunikáció és a média mindenütt jelenvalósága és mindenhatósága határozza meg, és egyben felgyorsítja a folyamatokat. A modern társadalomnak tulajdonított funkciók a tömegtársadalomról szóló elemzésekben jelenleg észrevétlen módon, de szignifikánsan módosulnak. A kizsákmányolás és a megfélemlítés, az erőszak és a kényszerítő hatások miatti aggodalmakat felváltják a tömeghipnózis pszichológiai hatásai felett gyakorolt kritikák, amelyek rámutatnak, hogy ezek a hatások a lakosságot a hatalommal bíró tényezők játékszerévé teszik és konformitásra nevelik. A hit, ami a tömegtájékoztatási eszközöket a tömegek kultúráját befolyásolni képes mágikus hatalommal ruházta fel, valamint a jó ízlés szét-esése és az ítélőképesség elvesztése olyan jelenségek, amelyek most is időszerűek, ám ezúttal a globalizáció kulturális hatásai ellen irányulnak.

Kétségtelen, hogy a tömegtársadalom és a modern társadalom közé egyenlőség-jelet tevő kritikus reflexiók sikeresen kísérlik meg bemutatni azokat a kulturális jellemvonásokat, amelyek egy kibontakozóban lévő új korszakot jellemeznek. A gondolkodásmódok és viselkedéskultúrák globális elterjedésének tömegpszichológiai és társadalmi vetületei, amelyekre jelenleg is oly sokan hívják fel a figyelmet, megegyeznek a tömegtársadalom olyan jellemző vonásaival, mint amilyen például a szenvedélyes vágy mások utánzására, vagy a magára hagyott, könnyen manipulálható társadalom csökkent lelki ellenálló képessége.

Annak, hogy ezek a pszichológiai folyamatok akadálymentesen tudjanak működni, szükséges előfeltétele mindenek előtt a *tömegárucikket és tömegkultúrát fogyasztó, passzív társadalom*. A fogyasztók olyan másodrendű közösségi kapcsolatok rabjai, amelyek semmi esetre sem nevezhetők eredetinek, és csak ritkán kínálnak választási lehetőséget. A fogyasztás egyfajta társadalmi *fekete dobozzá* vált. A fejlődés a piacok erkölcsi megtisztulása felé tart, ami lehetővé teszi, hogy az árucikkek és a szolgáltatások használati értékének megállapításakor nemcsak gazdasági, hanem más, például akár erkölcsi szempontok is előtérbe kerüljenek.

3. Helyi cselekvés, globális gondolkodás

A modern társadalmak legkorábbi fejlődési szakaszával foglalkozó elméleti munkákban a globalizáció fogalma alatt ugyanazt értik, mint amit a múltbeli társadalomelméleti kutatások a modernizáció, az életkörülmények racionalizálása és a tömegtársadalom fogalma alatt értettek. A globalizáció miatt a kultúrát fenyegető veszélyekre való figyelmeztetések hangot kapnak a modernitásról, a tömegtársadalomról folytatott vitákban is. Az értelmiségi réteg körében számos országban fokozott érzékenység tapasztalható a kulturális imperializmus módszerei iránt. Sokak szerint fennáll a veszélye annak, hogy a kultúra regionális és nemzeti sajátosságait kiszorítja a triviális amerikai tömegkultúra és mindez a világtársadalom egyfajta 'mcdonaldizálódásához' vezethet. A *Coca-Cola*, a *Levi's*, a *Nike* és az *MTV* birodalmában, amit az American Express és a nemzetközi tőke támogat, sohasem áldoz le a nap.

Az amerikai kultúra elnyomó hatalmának kritikája alábecsüli azoknak a szimbolikus jelrendszereknek a látszólag változatlan formájú továbbélését, amelyek kontextusfüggő konvenciók és hagyományos ételiszabályok segítségével a globalizáció korában is folytonosságot hoznak létre a múlt és a jelen között, az egy helyen élők közt pedig erős kapcsola-

tot teremtenek. „A kultúra változást okoz” – ez így van a tömegkultúra esetében is. Amikor Theodor W. Adorno megpróbálta feléleszteni az individuumot és annak igényeit a társadalomban, tévesen abból indult ki, hogy létezik egy mindent meghatározó szellemi irányzat. Csaknem fél évszázaddal később az úgynevezett ’kulturális tanulmányok’ már a tömegkultúra kreatív hasznosításáról szólnak. Számukra az a döntő, hogy a mindennapok megélése közben a fogyasztók mit kezdenek a fogyasztói cikkek uralta világgal.

Kétségtelen, hogy a globalizáció eszméje érvényesül akkor is, amikor a kommunikáció és annak technikája az egész világot behálózza, csakúgy, mint az olyan nemzetközi szervezetek esetében is, mint például az ENSZ vagy a nem-kormányzati szervezetek. Ugyanakkor a viselkedéskultúrák és világnézetek, hitvallások és értékrendszerek, szimbólumok és nyelvek egyetemessé válása kifinomult szemléletmódot követel. Ez az egyetemesség a *gyakorlatban* lehetetlen, sőt még *gondolatban* sem képzelhető el anélkül, hogy ne lenne tekintettel az adott régióra jellemző szemléletmódra és viselkedési szabályokra.

4. Globalizáció: mit is kell ez alatt érteni?

A nyolcvanas évektől kezdve a globalizáció alakulását taglaló értekezések a globalizációnak a társadalomra gyakorolt *gazdasági* hatásait (beleértve a politikára és a technológiára gyakorolt hatásokat is), a *kulturális* hatásokat (főként a tudományos ismeretek nemzetközivé válását), és az *ökológiai* hatásokat vizsgálták. Mivel a hétköznapi ember számára a gazdasági élet a legszembetűnőbb, azon belül is a termelés, a szolgáltatások és a pénzügyi szféra világot behálózó terjeszkedése, közös megegyezés alapján a gazdaságot szokás a globalizáció *mozgatórugójának* tekinteni.

Ez az oka annak, hogy ha a globalizáció kerül szóba, leggyakrabban a *gazdasági életre* gyakorolt hatások kerülnek az elemzések középpontjába. Maguk a közgazdászok is csak ritkán beszélnek arról, hogy valamennyi jelentős gazdasági változás egyetlen irányba mutatna. A piacgazdaság formái sem egy időben és nem egy helyen alakultak ki, nem beszélve az egyes nemzetek egymástól lényegesen eltérő törvényeiről, társadalmi és politikai berendezkedéseiről. Az, hogy a piacgazdaság eltérő formái vajon a kapitalista termelés önmagukban is zárt törvényszerűségeinek vannak-e alávetve, egyelőre vitatott kérdés. Ehhez jön még az is, hogy a gazdasági élet változásait és a társadalmak közötti versengést nem lehet függetleníteni a kulturális és politikai sajátosságoktól. A társadalmak mind a mai napig sokkal inkább kulturális, mintsem gazdasági fogalmak segítségével határozzák meg önmagukat.

Egy olyan piac, ami nincs alávetve szabályoknak, utópisztikusnak és önmagát megsemmisítőnek tűnik. Eddig még nem akadt olyan rezsim, amely a rendelkezésére álló politikai eszközöket ne vetette volna be abból a célból, hogy a gazdasági életnek azokat a szereplőit támogassa és védje, akik a saját érdekeltségi köréhez tartoznak. Mindezt a piaci mutatók korigálásával, a befolyt jövedelem újraelosztásával, a termelést érintő, helyben meghozott döntések befolyásolásával érik el. Az önmagukat szabályozó piacok kiterjesztésének fontosságát azok a politikai mozgalmak kérdőjelezik meg és igyekeznek korlátok közé szorítani, amelyek a gazdasági szféra érdekeit képviselik. Ezeket az érdekeket figyelembe véve határozzák meg a közigazgatás irányvonalait és a több nemzetet is érintő normákat, amelyek azután mind a hazai piacokra, mind pedig a nemzetközi tranzakciókra kihatnak.

A múltban több példát is találhatunk arra, hogy hogyan lehet gazdasági jólétet teremteni, és bizonyára a jövőben is fogunk még látni jó példákat erre. Az egyik társadalom például az újítások támogatását tartja fontosnak, hogy ez által is javítsa az ország mikroökonómiai infrastruktúráját, míg a másik megteremti az egész társadalmat átfogó reformok lehetőségét, megint mások pedig igyekeznek a lehető leggyorsabban elterjeszteni az országban a technológiai fejlődés vívmányait.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a mai gazdasági életet számos olyan mozzanat befolyásolja, amelyek nem kapcsolódnak a gazdasághoz, de erősen kötődnek egy adott nemzethez (lásd például az USA Japánnal folytatott kereskedelmében immár hagyományosan felhalmozódó kereskedelmi mérleghiányt). Hatást gyakorolnak olyan szervezetek is, amelyek több kormányzat összefogásával jöttek létre, többek szerint azonban kétséges, hogy megköthető lenne-e egy újabb GATT (Általános Kereskedelmi és Vámtarifa Egyezmény). *Igensak távol vagyunk* tehát még attól, hogy ki merhetnének jelenteni: a világ egyetlen egységes piaccá vált. Igaz, hogy az Interneten keresztül a világ különböző pontjain élő hasonló korú emberek közelebb kerülhetnek egymáshoz, mint az azonos országban élő, de eltérő generációhoz tartozók. Ez a tény azonban nem arra utal, hogy az országon belüli kommunikáció határai eltűntek volna. Éppen a globalizáció irányítja rá naponta a figyelmünket arra, hogy a globális kereskedelem olyan konvenciókat feltételez, amelyek a bizalmon alapulnak, bizalom azonban csak a kultúra, az értékek és a normák, a közös szimbólumrendszerek segítségével és a megértés, illetve a megértetés képessége révén teremthető meg.

Az Európai Unió joggal érvel úgy a bővítés mellett, hogy Európa gazdagsága egyedül a sokszínűségében rejlik. Éppen ezért téves lenne arra a következtetésre jutni, hogy a globalizáció csupán a piacoknak az egész világot átfogó kiterjesztését, illetve ennek az egész társadalmi struktúrát, a családot, a munkát és a kapcsolatrendszereket érintő következményeit jelenti, s ugyanakkor a szociális és politikai szektort egyáltalán nem érinti. Azok a viták, amelyek a globalizáció *kulturális* következményeit taglalják, sokkal nagyobb heveséssel folynak. Ezeknek a vitáknak a témája az egységesülő világ, ami azt a veszélyt hordozza magában, hogy a kultúrák sokszínűsége fokozatosan megszűnik. Mindebből számos elemző azt a téves következtetést vonta le, hogy a tradíciók, a vallások és a hagyományos életfilozófiák erőtlenné válnak és a modern társadalmi modellek működési elveiből következően törvényszerűen el fognak tűnni. Ezek a ma már elavultnak számító álláspontok „az emberiség gyermekkorára” (Daniel Bell) utalnak, s hi-telességüket sem a társadalmi, sem pedig a kulturális valóság nem igazolja.

5. A globalisták gondolatmenetének logikai hibái

Tagadhatatlan, hogy a globalizáció korában a hétköznapiak menete egyre inkább megszabadul helyi kötöttségeitől és a jövő embere rá fog kényszerülni arra, hogy életkörülményeit egyre többször újjászervezze. A jelen kor társadalmá leginkább abban különbözik a korábbi társadalmaktól, hogy a változások egyre jobban felgyorsulnak és a terjeszkedő intézmények hatósugara is egyre nagyobbá válik. Annak feltételezése, hogy a globalizáció gyorsan és feltartóztathatatlanul haladó, minden nemzeti sajátosságot magába olvasztó folyamat, melynek végeredménye egy homogén világ lenne, szerintünk súlyos tévedés.

Ennek a tévhitnek több komponense van. Téves az az állítás, miszerint a létező kultúrák és társadalmak jelentős része már alig különbözik egymástól, és az az álláspont is, hogy ezek a társadalmak ma már csak a domináns rendszer passzív befogadjának tekinthetők. Hibás az a tétel is, ami azt állítja, hogy ez a körülmény a „legyőzött” társadalmak számára még csak választási lehetőséget sem kínál, továbbá nem felel meg a valóságnak az sem, hogy az importált értékrendszer a helyi társadalmak által létrehozott anyagi és szellemi javakat csaknem teljesen magába olvasztotta. Végül pedig nem tudunk egyetérteni avval sem, ami a fent vázolt állításokból következik, hogy a globalizáció minden társadalomra többé-kevésbé ugyanolyan hatást fog gyakorolni.

A magát mindentől függetleníteni tudó társadalmi átalakulás gondolata – csakúgy, mint a technológiai determinizmus – a globalizációban csak a lényegi mozzanatokot kereső szemléletmód eredménye, miszerint a globalizáció minden mástól függetlenül, saját egyedi logikáját követve megy végbe. Ez annyit jelentene, hogy egész életünket valamilyen zárt rendszerben, mindvégig kényszerhelyzetben kellene leélnünk, ahol a napi parancs az alkalmazkodás. Ilyen körülmények között a formálódó 'globális ellenállás' értelmetlen és ugyanakkor veszélyekkel terhes, túl merész vállalkozás lenne az emberiség részéről.

A fent vázolt előfeltevések sokkal inkább hasonlítanak a gyarmatosító erők ambícióihoz, amelyek abban bíznak, hogy a nemzeti kultúrákat a lehető legegyszerűbb módon, egy másik kultúra importálásával le lehet cserélni. Ahogyan azonban a letűnt korok civilizációi sem voltak képesek arra, hogy kultúrájukat úgy terjesszék ki, hogy ne ütközzenek semmiféle ellenállásba, ugyanúgy az egész világra kiható mai fejlődési irányzatok sem tudják megszüntetni az egyes földrajzi helyekhez kötődő társadalmak kulturális identitását.

Éppen ellenkezőleg! Egy ilyen típusú átalakulás valószínűsége a jövő *tudásalapú* társadalmában nagyon csekély. Az ipari társadalmakra ma még jellemző, pusztán anyagi természetű tényezők mindent meghatározó képessége egyre csökkenni fog. A gazdasági növekedés forrása a tudás lesz, a kereskedelem helyébe pedig a globalizáció motorjaként a tudományos ismeretek és az eszmék gyors terjedése lép. A kultúrák világméretű egységesülésének akadályait Ralf Dahrendorf a klasszikus civilizációk és a jelenkor esetében is abban látja, hogy „a modernitás szimbólumait minden kultúra beépítette a saját múltjába és azokat a társadalom egyedei a saját életük részévé tesszik”. Szerencsétlen tévedés *passzívnak* nevezni a helyi közösségek reakcióját, amivel a kívülről érkező hatásokat fogadják, ugyanis a közösségek nemcsak hogy ellenállást tanúsítanak, hanem az importált szellemi javakat cselekvő módon 'asszimilálják' is. Terence Turner az ellenállás és az alkalmazkodás kettőségének ezt a formáját fedezte fel a brazil Kayapos törzsnél, amelynek tagjai a területükre behurcolt technológiát arra használták fel, hogy kultúrájukat megvédjék és fenntartsák. Videofelvételeket készítettek, hogy ezek segítségével szellemi javaikat megörökítsék és egyúttal át is örökítsék, s eközben népük politikai érdekeinek tökéletes képviselőivé váltak. A globalizációs folyamatok, különösen a növekvő jólét, a szellemi tőke fokozatos elterjedése és az információhoz jutás egyre inkább egyszerűsödő formái lehetővé teszik – már nemcsak a fejlett társadalmakban – hogy életünk során egyre több lehetőség közül tudjunk választani.

6. A globalizáció távlatai

A globalizáció esélyei ezekben a szabadon választható cselekvési lehetőségekben rejlenek. Az eddig még be nem teljesült remények közé tartozik az igazságos világpiaç kialakítása is. A világ legszegényebb országainak árucikkeit és szolgáltatásait nem szabad kereskedelmi korlátozásokkal hátrányosan megkülönböztetni. Meg kell akadályozni például a hatalmas gyógyszergyártó cégeket abban, hogy rablógazdálkodással kifosszák ezeknek az országoknak a természet adta kincseit, hogy később a feldolgozott termékeket alig megfizethető áron adják el nekik.

„A gazdag országok viselkedését a szegény országokkal szemben otromba képmutatás és kettős mérce alkalmazása jellemzi” – olvasható a Világbank legutóbbi jelentésében, amely a fejlődő országok gazdasági kilátásait elemzi. A kereskedelem fellendítésével ezeket az országokat sokkal hatékonyabban lehetne támogatni, mint a segélyezéssel. Ha például mindössze 0,7 százalékkal növelnék a legszegényebb országok exportját, az ebből befolyó nyereség nagyobb lenne, mint az évi segély összege. A globalizáció teremtheti meg többek között annak lehetőségét is, hogy egymással összhangba kerüljenek végre az ökológiai és a gazdasági törekvések, a demokráciák megerősödjenek, átlátható, korrupciómentes államformák jöjjenek létre, világszerte elterjedjenek a jogvédő intézmények, megteremtődjenek a parlamentarizmus feltételei, és ezzel együtt a nyilvános viták szinterei is. Lehetőség nyílhat olyan nemzetek fölötti intézmények felállítására is, amelyekben a globális problémák megoldásának lehetőségeit kutatják, illetve kezdeményezik az olyan nemzetközi gazdasági szervezetek reformját, mint amilyen például a Nemzetközi Valuta Alap (IMF), a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) vagy a Világbank, és hatékonyabban szabályozzák a tőzsdék, valamint az óriásvállalatok pénzügyi eljárásait.

7. Kitekintés

A világ egymást kölcsönösen meghatározó társadalmi, kulturális, gazdasági és ökológiai elemek összefüggő rendszert alkotó, de erősen rétegezett egysége. A világ népessége eddig még soha nem látott mértékben növekszik, a népességrobbanás azonban szinte kizárólag csak a legszegényebb országokat érinti. A nacionalizmus eszméje a világ több társadalmában még mindig rányomja bélyegét a kulturális és politikai életre egyaránt. Az úgynevezett 'globális szereplők' többsége szoros kapcsolatot tart fenn hazai központjával; a multinacionális cégek a kutató és fejlesztő munkájuk túlnyomó részét otthon végeztetik el.

Igaz, hogy az Internetnek és a műholdas televíziózásnak köszönhetően a világ technikai szempontból összezsugorodott, ez azonban nem érvényes minden egyes társadalmi és politikai szintre. A technika segítségével bármikor részeseivé válhatunk bármely eseménynek, könnyen tudunk kapcsolatba kerülni bárkivel, mégis felmerül a kérdés: jobban megértjük-e egymást? Értjük-e egyáltalán egymást? Továbbra sem tudunk jobban tanulni egymástól. Nemcsak a németek és a franciák panaszkodnak arról, hogy már a szomszédos országban sem ismerik egymás nyelvét, Goethe vagy Balzac műveit. A mindent behálózó technika, a világméretű migráció és a tömegturizmus számos konfliktushelyzetet teremt, s nem egyszer fokozza az emberek közötti ellen-

ségeskedést. Őszintén be kell vallanunk, hogy a globális méretű kommunikáció és az Internet nem olyan világot teremtett, amelyben az emberek toleránsabbak lennének, s jobban tisztelnék és becsülnék egymást.

A globalizációban rejlő veszélyeket abban a téves felfogásban látjuk, hogy az érintett személyek és politikai intézmények a globalizáció folyamatának *szenvedő alanyai* lehetnek. A globalizáció nem valami olyan – rosszul meghozott – döntés, ami visszavonható lenne: a már folyamatban levő változások visszafordíthatatlanok. Szerintünk a globalizáció előnyei közé tartozik, hogy a résztvevőknek megadatott, hogy mielőtt cselekszenek, több lehetőség közül választhassanak, majd döntéseiket konstruktív módon ültessék át a gyakorlatba. A globalizáció bírálóinak pedig tudomásul kell venniük, hogy a globalizáció kimenetelét illetően végérvényesen még nem dőlt el semmi.